

V. Conjugar futurs en temps d'emergència civilitzatòria

Yayo Herrero

Traducció de l'original en castellà a càrrec de Marco Aparicio Wilhelmi.

Les reflexions sobre la pandèmia, la salut pública i els sistemes sanitaris sorgides arran de la crisi de la COVID 19 connecten amb l'anàlisi d'una crisi de civilització, conformada per múltiples crisis que s'interconnecten –l'emergència climàtica, l'aprofundiment de les desigualtats, el declivi d'energia fòssil i minerals, la pèrdua de biodiversitat, la subordinació de les dones en les societats patriarcal, la crisi de cures, la crisi migratòria o el racisme estructural. L'anàlisi d'aquests fenòmens permet detectar trets comuns en tots ells. Quan els observem, apropant-nos a un d'ells, o mirant-los en el seu conjunt, comprovem que s'ancoren en les mateixes arrels i s'interconnecten donant pas a una profunda crisi de civilització. Afrontar l'emergència civilitzatòria suposa mirar-la cara a cara i retenir-ne les arrels estructurals: un sistema socioeconòmic que pretén créixer indefinidament en un planeta amb límits físics ja traspassats i que, a més, reparteix de forma injusta les conseqüències del model.

Existeixen figures formades per components infinits. En observar-les, la seva aparença no canvia, encara que canviï la posició o l'escala des de la qual ho fas. Es diuen fractals i són elements irregulars, semi-geomètrics, que presenten una estructura essencial que es reitera a diferents escales.

La crisi multidimensional que afrontem presenta l'estructura d'una fractal. Pensar des de la particularitat d'una de les dimensions que la componen - energètica, climàtica, la pèrdua de biodiversitat, la crisi migratòria, la de cures, l'aprofundiment de les desigualtats - i interconnectar-les, podria permetre albirar conclusions i propostes polítiques capaces d'afrontar el moment històric que vivim sense deixar-nos pel camí esquinçalls de vida.

El que estem vivint - els contagis, les morts, el confinament, la precarietat - necessita un marc més ampli que el de la mateixa malaltia i el dels sistemes sanitaris per poder ser comprès. La COVID 19 ha arribat, efectivament, cavalcant i formant part d'una emergència civilitzadora en la qual es desenvolupa ja, i es desenvoluparà en el futur la vida humana. El problema és que tot i la manifesta gravetat d'aquesta crisi i de les seves conseqüències catastròfiques, és negada per les elits i passa políticament i social inadvertida per a la majoria. Com a molt, es reacciona davant d'algunes de les seves manifestacions ja siguin pandèmies, tempestes, incendis o explosions de bombolles financeres. I la reacció no necessàriament protegeix les vides reals, les que vivim quotidianament.

Plantar cara a la crisi de civilització exigeix incidir en les seves causes i ser conscients de les relacions i vincles d'ecodependència i interdependència imprescindibles per sostenir una existència digna. Intentar abastar les manifestacions de la crisi només des d'una perspectiva és inútil i perillós. Afrontar les crisis sanitàries, especialment les de tipus epidèmic-infeccions, des d'una perspectiva només sanitària, pot empitjorar la crisi econòmica que es produirà a continuació de la primera; i, a més, abordar aquestes dues crisis des d'una perspectiva solament sanitària i econòmica, pot redundar en un empitjorament de la crisi ecològica global (Padilla i Gullón, 2020).

El mateix succeeix amb les altres dimensions. Intentar resoldre el declivi de l'energia fòssil suplint-la amb energies renovables, sense modificar l'escala material de l'economia és inútil, i pot caure en el risc de convertir una alternativa desitjable i necessària com són les energies renovables en una indústria extractivista, subsidiada per les fòssils i causant de l'expulsió de persones dels seus territoris; abordar les desigualtats de gènere només des de l'espai laboral, sense des-feminitzar les cures en l'àmbit reproductiu ni trastocar els models de masculinitat hegemònica, pot agreujar les desigualtats de partida i aprofundir la crisi de cures...

Necessitem una mirada complexa capaç d'anomenar sense pors els conflictes que es troben en l'origen de la crisi de civilització.

Una crisi ecosocial

José Manuel Naredo (2006: 47) ens explica com fins l'arribada de la Revolució Industrial, la Humanitat, de la mateixa manera que la resta del món viu, es va sostenir imitant el funcionament de la biosfera. Tot el produït era objecte d'un ús posterior, en una cadena, un cicle, que assegurava la renovació dels materials emprats. Els ritmes de vida eren els marcats pels cicles de la natura i aquests eren dinamitzats per l'energia del sol.

Ara bé, en començar l'ús de l'energia d'origen fòssil, la societat industrial va accelerar les extraccions. La disponibilitat, primer de carbó i després de gas natural i petroli, va possibilitar l'extensió del transport horitzontal a tot el planeta. Els boscos enterrats tres-cents milions d'anys abans van permetre abastir màquines amb les quals es podien extreure minerals i combustible per alimentar noves màquines, començant així l'espiral de creixement que caracteritza la civilització actual.

L'anomenat desenvolupament, que ha crescut lligat al deteriorament dels cicles naturals, a l'extracció de recursos no renovables i a la generació de residus, dóna completament l'esquena a tots els mecanismes de funcionament i ritmes de la biosfera posant contra les cordes a tot allò que és viu.

El declivi del petroli i dels minerals

Un dels elements que afecta de forma dramàtica a les societats industrials és el declivi de l'energia fòssil. El petroli, en les societats actuals, constitueix la font d'energia que sosté l'economia global, tal com la coneixem. Es fa servir per produir aliments, mantenir el descomunal transport de mercaderies, materials i persones, fabricar roba, construir cases o carreteres, mantenir la possibilitat del turisme massiu, generar electricitat, etcètera. Quan l'economia creix, l'ús del petroli creix. En les darreres dècades, la demanda de petroli només va disminuir durant les crisis econòmiques. Així va succeir l'any 2008, quan va esclatar la bombolla immobiliària, i s'ha tornat a produir durant la frenada econòmica que ha causat la gestió de la crisi sanitària de la COVID 19. Creixement econòmic i ús d'energies fòssils estan directament acoblats.

El pic del petroli és el moment d'extracció màxima de petroli, a partir del qual el volum d'extracció comença a declinar. Segons l'Agència Internacional de l'Energia, el pic de petroli convencional es va assolir l'any 2006.

Podríem dir que la civilització industrial "menja petroli". El model de producció industrial d'aliments -que nodreix sobretot a la població dels països enriquits- és absolutament dependent del petroli. La producció en grans monocultius en els quals se sembra i recol·lecta amb maquinària pesant i s'utilitzen fitosanitaris o adobs de síntesi és dependent del petroli. El mateix succeeix amb el transport entre els llocs de producció i els punts on es consumeixen els productes. El sistema alimentari, sobretot en els països anomenats desenvolupats, és profundament petro-dependent.

I el mateix passa amb la vida a les ciutats grans. Ciutats en què viuen milions de persones que es desplacen desenes de quilòmetres diaris per atendre les diferents dimensions de la quotidianitat. Això només és possible gràcies a un entramat d'autopistes, trens de rodalies i d'alta velocitat que, usant grans quantitats d'energia fòssil, permeten que la distància ja no es mesuri en quilòmetres sinó en el temps que triguem a recórrer-la.

En una ciutat gran no es produeix gairebé res del que cal per estar viu. No es produeixen aliments, cal portar l'aigua de fora. Fins i tot els residus generats a la ciutat cal treure'ls fora. Cada dia moltíssims camions entren i surten de la ciutat, consumint energia fòssil, per garantir la continuïtat del metabolisme urbà. Una gran ciutat, tal com la coneixem, és inviable sense energia fòssil i avui més de la meitat de la població mundial viu en ciutats.

Mentre continua creixent el nivell de demanda d'extracció per poder satisfer una demanda fortament estimulada, la realitat és que cada vegada és més complicat extreure el petroli. Això és així perquè, davant el creixent esgotament d'aquesta energia fòssil, els jaciments actuals es veuen obligats a fer prospeccions més profundes, a crear plataformes enmig del mar o a processos de depuració molt costosos i arriscats, que cada vegada són menys rendibles, energèticament i econòmicament.

Els noms dels països des d'on arriba el petroli que fem servir, són noms que ens ressonen dolorosament: Iraq, Iran, Líbia, Síria, Aràbia Saudita, Veneçuela... Països travessats per violents i dolorosos conflictes causats, no només però en una mesura important, per l'acaparament d'un recurs fonamental perquè el model de creixement es pugui seguir mantenint en peu.

Davant el fet indefugible que el pic del petroli ja ha arribat, algunes de les principals corporacions energètiques han començat a generar energia a partir de fonts alternatives, amb la intenció de poder mantenir els nivells de vida i de consum actuals, com ara l'energia solar o l'eòlica. No obstant, la realitat és que cap de les energies renovables té el poder energètic dels combustibles fòssils. L'energia solar, l'eòlica o la biomassa tenen unes taxes de retorn menors que el petroli o el carbó, el que significa que l'energia que s'inverteix a produir-les és més gran que la que s'inverteix en les energies fòssils. A més cal tenir en compte la quantitat de materials, com el coure, el liti, el cobalt, també finits i declinants, que es necessiten per fabricar, per exemple plaques solars o aerogeneradors. L'energia nuclear, a banda dels problemes més coneguts -potencial risc i residus que continuen sent perillosos milers d'anys després d'haver estat emesos, depenen de l'urani, un altre mineral no renovable, de manera que no constitueixen una solució per suplir el que proporciona el petroli.

A hores d'ara no hi ha cap energia neta i viable que doni resposta a les enormes exigències d'un model de producció, distribució i consum tremendament consumidor d'energia, que a més pretén continuar creixent. Les energies renovables i netes són indubtablement el futur. Poden satisfer les necessitats humanes però no al ritme de consum actual.

El declivi del petroli suposa un punt d'inflexió en la història de la societat industrial i obliga a canviar-ho tot. La realitat és que els éssers humans, vulguin o

no vulguin, viuran amb menys energia en termes globals. La clau és com organitzar aquesta reducció del consum energètic de forma justa i sense violència. Aquesta transformació és ja urgent.

El canvi climàtic

Un dels majors problemes que ha causat el desbordament dels límits del planeta és el canvi climàtic, provocat, fonamentalment, per l'increment en l'atmosfera dels gasos d'efecte hivernacle. El creixement i mundialització d'una economia, basada en l'augment de la producció i el consum a gran escala, han fet que, sobretot en les darreres dècades, cada vegada es cremi més petroli, carbó i gas i es facin servir enormes quantitats de matèries primeres (aigua, minerals, terra fèrtil, etcètera), provocant, a banda del progressiu esgotament de les fonts energètiques fòssils i de molts minerals, el canvi del funcionament de molts cicles naturals. Entre aquests canvis, el més greu és el que afecta el clima a la Terra. La crema rapidíssima de combustibles fòssils ha modificat la composició de l'atmosfera fent que augmenti la temperatura mitjana global.

Aquest fenomen és conegut com escalfament, un problema ecològic que posa en risc la vida tal com la coneixem i que afecta de forma molt desigual a les persones.

El Grup Intergovernamental d'Experts sobre Canvi Climàtic (IPCC) és la principal autoritat mundial en qüestions climàtiques. Fou creat l'any 1988, quan es va començar a advertir l'existència de l'escalfament global. Any rere any han anat advertint que el canvi climàtic d'origen antropogènic és cada vegada més gran, provocant situacions de risc i incertesa alarmants.

Estan canviant molt ràpidament les regles de joc que organitzen allò que és viu: canvi en les dinàmiques de l'aigua marina i de les precipitacions i en les interaccions dels ecosistemes, ascens del nivell del mar, canvis en els cicles de vida de multitud d'animals i plantes o aparició de malalties ja eradicades. Els informes d'avaluació produïts per l'IPCC afirmen que si se supera el llindar de pujada mitjana de la temperatura de 1,5°C respecte a la de l'època preindustrial, les perturbacions de les condicions ambientals podrien arribar a un punt sense retorn amb fenòmens catastròfics en cadena i conseqüències desastroses per a moltes espècies vives i per a la major part dels éssers humans.

El canvi climàtic incideix de forma evident en la supervivència dels éssers vius i òbviament també en l'economia. Tots els sectors productius es veuen afectats per les seves conseqüències: l'agricultura, el turisme, la pesca... Els esdeveniments climàtics extrems, les inundacions de zones costaneres o els incendis, a més dels danys directes a les vides, obliguen a invertir enormes quantitats de diners en reconstruir i pal·liar danys en habitatges, territori o infraestructures.

De nou, la urgència en prendre mesures és peremptòria.

Pèrdua de biodiversitat

Les transformacions que estan experimentant la biosfera i la Terra són tan profundes i ràpides -en termes geològics- que a moltes espècies i individus no els dona temps a adaptar-se i sucumbeixen. En un món viu en què tot està connectat i unes espècies depenen d'altres, en amenaçar una espècie s'amencen totes les baules de la cadena. També l'ésser humà.

El ritme de desaparició és tan accelerat que la comunitat científica considera que estem travessant una crisi global d'extinció massiva. S'anomena la sisena gran extinció. L'IPBES (Plataforma Intergovernamental sobre Biodiversitat i Serveis Ecosistèmics) va manifestar en el seu informe de 2019 que hi ha una evidència aclaparadora sobre el ritme de pèrdua de biodiversitat, el qual qualifica de "sinistre". La salut dels ecosistemes dels quals nosaltres i totes les altres espècies depenem s'està deteriorant més ràpidament que mai. Robert Watson, el seu president, deia: "Estem erosionant els fonaments de les nostres economies, mitjans de vida, seguretat alimentària, salut i qualitat de vida a tot el món"⁴⁵.

La pandèmia pel coronavirus ha estat relacionada amb la pèrdua de biodiversitat. Ja hem dit que la biodiversitat és la densa xarxa de relacions que hi ha entre els subjectes vius i constitueix una veritable estratègia de seguretat per a la mateixa vida, teixida al llarg de milions d'anys d'evolució. Quan es perd biodiversitat, la zoonosi -transmissió de virus que procedeixen dels animals als éssers humans- és moltíssim més freqüent. En aquesta línia, Fernando Valladares, investigador del CSIC, deia en una entrevista recent: "Ja existia una vacuna contra la COVID 19 i ens l'hem carregada. Aquesta vacuna era la biodiversitat. Com més es destrueixi, més exposats estarem als virus". És important, per tant, no destruir les barreres naturals que permeten defensar l'espècie humana.

La crisi ecològica és una crisi social: desigualtats i expulsions

Tot i que cada vegada més persones són conscients que el planeta "està malament i cal salvar-lo", la repercussió i conseqüències d'aquesta crisi sobre l'economia, la política i el benestar quotidià passen inadvertides per a la majoria. Sembla que la crisi ecològica és un assumpte despolititzat. Però plantar cara a la difícil situació que enfrontem requereix afrontar-la políticament i qüestionar i revisar algunes creences.

45. IPBES adverteix sobre l'accelerada pèrdua de biodiversitat. Disponible a (darrera visita, 20 d'octubre 2020): <https://redprensaverde.org/2019/05/06/ibpes-anuncia-acelerado-declive-de-la-biodiversidad-global/>

Primerament cal entendre que no hi ha economia o societat sense naturalesa. L'economia és un subsistema de la biosfera, no a l'inrevés. La crisi ecològica està en el centre de la crisi econòmica. Els Trenta Gloriosos, el període que després de la Segona Guerra Mundial va conduir a la creació de l'estat de benestar –tot i que només en una petita part del món–, no es repetiran mai més. No hi ha energia ni minerals que ho puguin sostenir materialment. Per tant necessitem pensar com satisfer les necessitats humanes de forma justa sense comptar amb béns que ja no existeixen i amb el canvi climàtic en marxa.

Com hem vist, tant pel costat de l'extracció com per la dels embornals, el nostre planeta es troba en una situació de translimitació. L'evolució cap al progrés social es va interrompre a partir de finals dels anys setanta i principis dels vuitanta del segle passat. Va suposar un punt d'inflexió que va iniciar l'enorme involució que estem vivint i també la fi de la fantasia del creixement material indefinit i del progrés continu basat en aquest creixement. En conseqüència, el creixement econòmic, fins al moment directament acoblat a l'ús de matèries primeres i la generació de residus, s'estanca i retrocedeix inevitablement.

La política majoritàriament segueix plantejant sortides a la crisi confiant en un impossible creixement econòmic sostingut i sostenible que es pugui traduir en condicions de vida justes per a les persones. No encarar el debat, per cru que sigui, sobre la superació dels límits i l'impossible creixement com a resposta a les necessitats de les persones no farà que el problema desaparegui. Més aviat suposa perdre temps i capacitats per dissenyar polítiques significatives que protegeixin les majories socials i, sobretot, deixa buits que estan ocupant visions xenòfobes i excloents que neguen el problema d'origen i apunten amb el dit a falsos culpables: migrants, dones o dissidents.

Expulsions

Els metabolismes econòmics tenen cada vegada menys possibilitats econòmiques i energètiques per iniciar nous cicles d'acumulació. En situació de translimitació les possibilitats de creixement en un món ple es veuen seriosament compromeses. A partir dels vuitanta el capitalisme mundialitzat ha “perfeccionat” els mecanismes d'apropiació de terra, aigua, energia, animals, minerals, urbanització massiva, privatitzacions i explotació del treball humà. Els instruments financers, el deute, les companyies asseguradores i tota una plèiade de lleis, tractats internacionals i acords constitueixen una arquitectura de la impunitat (Hernández, 2014) que aplanar el camí perquè complexos entramats econòmics transnacionals, recolzats en governs a diferents escales, desposseeixin als pobles, explotin els territoris, desmantellin la xarxa de protecció pública i comunitària que pugui existir i reprimeixin les resistències que sorgeixin.

Aquesta nova etapa de l'economia globalitzada es caracteritza per l'expulsió. Les expulsions “equivalen a un procés de selecció salvatge” -sosté Saskia Sassen (2015: 14)- que afecta “persones”, “empreses” i “llocs”. Es fa difícil imaginar la dimensió que puguin assolir aquestes expulsions davant els escenaris de forçosa reducció de l'escala material de l'economia que sobrevindran

a conseqüència de la crisi ecològica global. En el moment actual ja és visible el desplegament de dos processos, els desplaçaments forçosos de població per motius ambientals i per acaparament de terres, que indiquen quines poden ser les tendències.

En efecte, el desordre climàtic i la crisi ecològica provoca desastres, creixents en freqüència i intensitat, que estan destruint mitjans de vida, hàbitats, infraestructures i ecosistemes. Redueix les possibilitats humanes d'adaptar i viure als territoris, posant en perill la seguretat vital, sobretot dels més pobres i vulnerables, i provoca desplaçaments massius de població (Solá, 2012).

L'any 2017, 18.8 milions d'éssers humans, pertanyents a més de 135 països de tots els continents, es van veure obligats a desplaçar-se a causes de desastres naturals. Uns 500 milions de nens i nenes vivien en zones amb risc d'inundacions, 160 milions vivien en zones amenaçades per la sequera i 115 milions estaven altament exposats a riscos d'esdeveniments climàtics extrems (ONU, 2017).

D'altra banda, països rics del Golf Pèrsic, Estats Units, economies emergents asiàtiques (com la Xina, l'Índia o Corea de Sud), empreses transnacionals i entitats financeres estan comprant enormes extensions de territori d'Àfrica i Amèrica Llatina. Aquestes compres internacionals de terra suposen intensificar la industrialització d'agricultura per produir aliments per a les persones o la ramaderia, agrocombustibles per a transport motoritzat o fibres per a la indústria tèxtil. Aquest acaparament implica la destrucció d'economies rurals tradicionals i el desplaçament forçós de societats camperoles i pobles originaris.

No és un fenomen recent. Les poblacions s'han desplaçat històricament de forma temporal o permanent durant períodes d'adversitats climàtiques. No obstant això, l'escala d'aquest fenomen creix de forma dramàtica a conseqüència de la interacció entre el declivi de recursos naturals, l'alteració, en molts casos irreversible, dels cicles naturals i el creixement de la població. El món es troba a prop d'una catàstrofe humanitària de dimensions descomunals.

La situació no afecta de manera simètrica a tota la població. La infància, la gent gran i persones malaltes, els pobles originaris, dones i persones pobres, especialment en els països més empobrits, són els grups de població més exposats i més vulnerables davant la crisi ecològica.

El vuitanta per cent de les persones desplaçades pel canvi climàtic són dones i més del setanta per cent de les persones que van morir en el tsunami d'Àsia l'any 2004 van ser dones (ONU, 2016). Per la seva banda, l'informe de Survival Internacional assenyala que "els pobles indígenes estan en la primera línia del canvi climàtic. Viuen en llocs de món on el seu impacte és més gran i depenen en gran part, o exclusivament, de l'entorn natural per al seu mitjà de vida, la seva cultura i les seves vides, de manera que són els més vulnerables de la terra als seus efectes" (Survival, 2009).

Els territoris queden dividits entre "zones de sacrifici" (Svampa, 2013) -d'extracció i de producció i creixentment de recepció de residus- i els espais de consum -deficitaris en matèries primeres i excedentaris en residus. Les persones es divideixen entre dos grups: aquelles que estan "dins", protegides,

en major o menor mesura, pel poder econòmic, polític i militar, i els que estan “fora”, la població sobrant, que ara són expulsats, en el sentit que el formula Saskia Sassen. En l'expulsió els afectats ja no pertanyen al sistema, no tenen possibilitat de retorn i es converteixen en persones de segona classe.

Securització i mercantilització de les fractures ecològiques i socials

La desestabilització de les condicions naturals que permeten la vida, el declivi de recursos bàsics per a mantenir-la tal com la coneixem i la precarietat vital d'amplis sectors de població ha estat digerida pel poder hegemònic global a través de dos processos separats que es retroalimenten entre si. D'una banda, el desastre es perfila com una oportunitat per als negocis i el creixement econòmic a partir de la mercantilització de la crisi i, de l'altra, es formula en clau de “risc” i assumpte de seguretat que cal abordar per mitjans militars (Buxton, 2018).

S'oculta que una bona part dels conflictes procedeix de la voracitat de recursos a gran escala i de l'ús de mitjans militars per obtenir-los per part dels països enriquits. Al mateix temps, s'invisibilitza el consumisme i els estils de vida dependents de la importació de recursos i es perceben les operacions militars com inevitables i necessàries.

Les fronteres es gestionen com si fossin zones de guerra per impedir l'arribada de desplaçats als països rics. El món es fortifica i s'aixequen murs que separen territoris i persones. Murs que romanen tancats a les persones, però que s'obren i es tanquen cada dia perquè viatgin cap a les zones de privilegi minerals, peix, aliments i energia procedent en moltes ocasions dels mateixos països dels quals procedeixen les persones migrants, que han seguit el mateix camí que les matèries primeres. Si la tanca que impedeix l'entrada de persones migrants no deixés passar energia, minerals, aliment, pesca o productes manufacturats, els països rics no es podrien mantenir. Tots, absolutament tots els països desenvolupats viuen amb molts més recursos materials dels quals s'obtenen en els seus propis territoris.

Mercantilització del dolor i el desastre

A mesura que creix la militarització, també ho fa el negoci per a les corporacions com subministradores d'equips i serveis per a la gestió de la crisi. Un cop superat el negacionisme que part del sector empresarial i polític ha enarborat durant més de quaranta anys, ara imputen el canvi climàtic en els seus comptes de resultats, donant per fet que es produiran pujades de la temperatura mitjana global de 4-5° i per tant els resultats seran, segons els escenaris de l'IPCC, catastròfics.

En aquest marc es planteja convertir el desastre en una oportunitat de nous negocis.

Múltiples sectors econòmics esperen enormes beneficis del capitalisme del desastre. Un dels sectors més beneficiats és el de la seguretat. Al costat de les

empreses tradicionals estan sorgint noves companyies de serveis de vigilància i control, cossos de seguretat de fronteres, empreses de construcció i gestió d'instal·lacions d'internament d'estrangers, logística militar i policial, planificació i entrenament de personal de seguretat, entre altres funcions. Des de 2008 la indústria de seguretat ha crescut gairebé un vuit per cent anual, tot i la crisi econòmica i la recessió mundial (Parenti, 2017). Les persones migrants esdevenen la disputada matèria primera d'un negoci que aspira a tenir un important creixement. S'estima que la seguretat de fronteres, per exemple, dupliqui l'any 2022 el pressupost que tenia el 2015 (uns 15.000 milions d'euros).

El sector d'assegurances contempla també bones perspectives davant la multiplicació de fenòmens meteorològics extrems. Els mercats financers també han descobert la manera de rendibilitzar la crisi ecològica amb nous instruments -bons, títols i derivats- dissenyats per especular amb les fluctuacions imprevisibles de la meteorologia o els preus de les matèries primeres en els mercats de futur.

Apareixen nous nínxols de mercat lligats a l'acapament de recursos bàsics associats a projeccions d'escassetat. Tres sectors de negoci resulten clau: l'agroindústria; la privatització de les fonts i els drets d'accés a l'aigua; i l'energia, on els negocis s'amplien amb els combustibles fòssils no convencionals, la producció dels agrocombustibles i el control de la generació d'energia a partir de les fonts renovables.

D'altra banda apareixen sectors emergents com la geoenginyeria o la construcció de megainfraestructures d'adaptació climàtica, en què s'estan invertint milers de milions de dòlars.

En la nostra opinió no hi ha sortides polítiques justes i democràtiques a aquestes situacions si no s'afronta la crisi ecològica situant-la al cor del conflicte social. Sense transformar radicalment el metabolisme econòmic, no són només les persones forçosament desplaçades les que no hi caben, sinó que segons s'agreuja la crisi material i el canvi climàtic, i malgrat que el seu carnet d'identitat digui que són de "dins", de mica en mica moltes persones quedaran també fora. Quan parlem d'exclusió, ens referim a persones aturades de llarga durada, joves que no accedeixen al mercat de treball, famílies desnonades de les seves cases o dones que sostenen la vida en un sistema que les ataca; estem parlant de com la dinàmica d'expulsió del capital s'expressa també en el suposat món ric⁴⁶.

Des de les mirades de l'ecologia social, fa dècades que es planteja la necessària relocalització de l'economia, l'ajustament als límits físics dels territoris i la producció i accés sobretot a aliments, energia i aigua amb base fonamen-

46. Philip Alston, relator de l'ONU sobre extrema pobresa i drets humans, adverteix amb preocupació de la important precarització d'amplis sectors de població a Espanya. Veure l'article de María Sosa del 7 de febrer de 2020 al diari El País. Disponible a (darrera visita, 21 d'octubre de 2020): https://elpais.com/sociedad/2020/02/07/actualidad/1581076697_951659.html

talment local (Prats, Herrero i Torrero, 2016). Parlem també de reorientar la política i intervenir l'economia de manera que les condicions de vida digna per a tothom siguin la veritable prioritat.

Aquesta relocalització de l'economia i el fet d'aprendre a viure amb els recursos propers és fonamental per frenar l'expulsió de persones dels seus territoris i garantir el seu dret a romandre-hi, tenint en compte que una part dels desplaçaments forçosos ja serà inevitable i que tenim l'obligació d'organitzar-nos per acollir aquelles persones amb les quals hem contret un deute ecològic i que no tenen on tornar. Adoptar principis de suficiència i austeritat en l'ús de béns de la Terra, equitatius i justos, és condició necessària per a la solidaritat dins i fora de les nostres fronteres. No parlem d'autarquia, sinó de la configuració d'un sistema solidari d'autonomies interdependents, que sigui capaç de crear benestar amb poca energia i materials per protegir les persones i repartir la riquesa i les obligacions de cura de la vida, que recauen majoritàriament sobre les dones.

Les arrels del deteriorament ecosocial

La societat occidental ha construït una forma d'organitzar la vida en comú - política, economia, relacions o cultura - que no només li ha donat l'esquena, sinó que es construeix en contraposició amb les indefugibles relacions amb la natura i entre les persones que sostenen la vida.

Els que ostenten el poder econòmic i polític, i en bona part les majories socials que els sostenen, no són conscients que la nostra espècie depèn d'aquests béns fons de la natura ni que la vida humana es manté gràcies a les condicions bio-geofísiques que ella mateixa altera i als vincles i relacions que permeten la reproducció quotidiana i generacional de la vida; no s'adonen - o no volen veure - que les desigualtats, la precarietat, la violència i les guerres es connecten de manera íntima amb el deteriorament ecològic. Ignoren el que és imprescindible per sostenir la vida i construeixen institucions i instruments econòmics organitzats al voltant de prioritats que col·lisionen amb les bases materials que asseguruen la nostra existència.

L'emergència civilitzadora és el resultat d'organitzar l'economia, la política, la cultura o el coneixement pivotant sobre un subjecte abstracte - blanc, burgès, home, suposadament autònom, sense discapacitat i adult - que comprèn i actua en el món guiat per una racionalitat estrictament comptable. La unitat comptable pot ser la moneda, els vots o els *likes*. Com més t'allunyes del subjecte abstracte, autoproclamat subjecte universal, més t'exposes a l'abandonament, la precarietat i la violència estructural. Només quan les crisis arriben al cor del privilegi, es denominen emergències, s'anomenen i es fan políticament visibles.

La sacralitat dels diners ha transformat l'economia convencional en una veritable religió civil. Les vides, els territoris o els temps tenen sentit en funció del valor afegit que puguin generar. La millora dels indicadors borsaris, el creixement del PIB i dels comptes de resultats de fons d'inversió i el repartiment de dividendes exigeixen sacrificis. Val la pena sacrificar-ho tot per tal que creixin.

Històricament la relació salut-economia s'ha configurat com una dicotomia, una parella d'oposats en la qual calia triar-ne una de les dues i aquesta elecció suposava l'exclusió (o, com a mínim, el menysteniment) de l'altra. Aquest és un gran problema que s'estén a les altres dimensions de la crisi. Hi ha un conflicte entre aquesta economia i la salut, els equilibris de la biosfera i la dignitat per a tot el que és viu. Hi ha un conflicte entre el capital i la vida.

Ha hagut d'arribar l'excepció de la crisi sanitària provocada pel virus per comprovar que quan la maquinària boja d'aquesta economia frena, la vida sembla regenerar-se, encara que sigui momentàniament. Ha hagut d'arribar una catàstrofe perquè el Govern prohibeixi tallar la llum i l'aigua, o desnonar als que no poden pagar. Ha estat una catàstrofe la que ha forçat l'aprovació d'un ingrés mínim vital. Ha estat una desgràcia la que ha fet que els indicadors de pol·lució millorin a les ciutats. És molt preocupant que sigui una catàstrofe, i no una política pública basada en la precaució i la responsabilitat, la qual aconsegueixi, temporalment, coses que s'han negat des de fa molt. Fa ràbia que el preu a pagar per la "normalitat del desenvolupament" sigui la destrucció irreversible de la Natura i el sacrifici de les persones i d'altres éssers vius.

Creiem, sincerament, que salut i economia seran compatibles només amb una economia que pivoti sobre unes bases radicalment diferents, una economia que prioritzi les condicions de vida i es constrenyi als límits biofísics ja superats. De vegades, ens quedem en la senzillesa de l'eslògan: prioritzar salut, ecosistemes o cures per sobre de l'economia, posar en el centre la vida, però els eslògans cal omplir-los de contingut i proposta política i comprendre les conseqüències que comporten.

Necessitem superar aquesta aparent dicotomia, transcendir i impulsar una discussió que ajudi a fer-nos veure que la relació entre ambdues dista molt de ser una decisió dicotòmica i que les confrontacions entre economia i salut s'han de resoldre mitjançant decisions virtuoses.

Superar la dicotomia capital-vida és crucial però és al meu entendre impossible, sense que canviï el paradigma econòmic que cau a plom sobre les societats com si fos una llei natural indestructible, inapel·lable.

Un minut de lucidesa

L'arribada de virus ha permès que la societat adverteixi, almenys durant un instant, el parany civilitzatori. L'economia hegemònica està en guerra amb la vida. En el moment més terrible de morts per coronavirus a Bèrgam, el president de Confindustria, Vincenzo Boccia, defensava no tancar la indústria: "Ja perdrem cent mil milions d'euros al mes; no aturar l'economia convé a tot el país". Annamaria Furlan, secretària general d'un dels sindicats mirava d'explicar: "Fa

40 anys que sóc sindicalista i no he demanat mai el tancament de cap fàbrica, però és que ara està en risc la vida de les persones”⁴⁷.

Aquesta conversa expressa bé el que explicava Karl Polanyi a “La Gran Transformació”. El capitalisme desregulat s’estén a tots els ordres de la vida i funciona sacrificant minerals, boscos, glaceres, rius, animals i vida humana a l’altar del creixement econòmic. L’increment dels beneficis i del lucre esdevenen un suposat interès general que substitueix al bé comú. En aquest escenari, el que s’anomena normalitat o excepció estan delimitats per línies borroses. La normalitat, a la qual molta gent vol tornar, és la pura emergència civilitzadora que no volem mirar, que neguem.

La possibilitat de pensar des de la complementarietat les dicotomies salut i economia - planeta i economia, cures i economia, justícia i economia - passa per la reconstrucció d’una conceptualització de l’econòmic radicalment diferent. Mentre l’economia raoni exclusivament en termes comptables i no en termes de territori, necessitats o temps, resulta ontològicament impossible - sobretot en temps de crisi ecosocial - repensar aquestes dicotomies en termes d’interdependències.

Les emergències actuals, juntament amb la crisi sanitària del coronavirus i la situació que d’ella se’n deriva, revelen amb nitidesa la fragilitat del metabolisme social construït al voltant de la violència, l’exercici desigual del poder i dels diners com a prioritat. Són el resultat, diríem inevitable, d’un govern de les coses que s’orienta només mitjançant la brúixola del càlcul i la maximització de beneficis.

L’èsser humà no és el virus i el virus no ens iguala a tots

Durant els dies de pandèmia, sobretot al principi, van sorgir algunes afirmacions que assenyalaven a l’èsser humà com un virus que emmalaltia al conjunt de la natura i que, d’una manera mistificadora, assenyalaven relacions causa-efecte entre el confinament i una millora generalitzada de la vida natural. No compartim la idea que els éssers humans siguin un virus, ni que la pandèmia i el confinament siguin alguna cosa positiva en termes ecològics.

No. L’èsser humà no és el virus, però el sistema econòmic que ha creat una part de la humanitat i que de cap manera beneficia a tothom, sí que constitueix una veritable amenaça per a la continuïtat de la vida a la terra.

Durant dècades, evidenciar això ha estat l’obstinació de part del moviment ecologista i des de fa segles la lluita central de pobles originaris i societats que en les zones que han estat històricament utilitzades com mines i abocadors tracten de defensar-se.

47. <https://cxtx.es/es/20200401/Politica/31884/Alba-Sidera-Italia-coronavirus-lombardia-patronal-economia-muertes.htm> (darrera visita el 21 d’octubre de 2020).

De forma més recent, una part cada cop més gran de la comunitat científica està confirmant el que les economies ecològica i feminista, que són dues visions heterodoxes que s'inscriuen en l'economia crítica, han anat assenyalant des de fa temps. Així, científics de l'Institut de la Ciència i Tecnologia (ICTA) de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Goldsmiths University of London, han elaborat un estudi científic que examina les polítiques de creixement que proposen els principals informes del Banc Mundial, l'OCDE i el programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient. La conclusió dels investigadors és que, no ja les polítiques convencionals, sinó fins i tot les de creixement verd no tenen suport empíric, i assenyalen que els esforços del Banc Mundial i l'OCDE per promoure el creixement verd suposen una aposta per falses solucions. Afegeixen que per aconseguir reduccions proporcionades al problema que afrontem i que permetin arribar ràpidament a llinars segurs, serien necessàries estratègies de decreixement de l'esfera material de l'economia⁴⁸ En les esferes econòmiques es mira cap a una altra banda o es critiquen aquestes conclusions. Per a ells és preferible afirmar que l'ésser humà és un virus abans que apuntar a l'existència de causes estructurals. El poder econòmic té coneixement del canvi climàtic almenys des dels anys cinquanta i les reaccions han estat de negació i ocultació, supeditant al manteniment dels negocis l'expulsió de gran part de la humanitat i de la resta del món viu. És la lògica del sacrifici. El que posi en risc els beneficis és negat, silenciats o atacats.⁴⁹

Els éssers humans no som el virus. El que és destructiu és una forma d'organitzar-se que nega que som una espècie vulnerable inserida en un medi natural amb límits ja superats.

I tampoc el virus ens iguala.

Sota el fals pressupòsit que afecta tothom per igual, la crisi sanitària - i la civilitzadora - s'interpreta sota el paradigma totalitari del subjecte BBVA. Fora d'ell queden invisibles les persones sense llar, els que estan a la presó, les dones maltractades, els menors estrangers no acompanyats, la gent gran en residències o qualsevol que no pertany a la normalitat del subjecte pretesament universal (Padilla i Gullón, 2020).

La desigualtat no és una llei natural. És el resultat de decisions polítiques. En temps d'emergències que han arribat per quedar-se, abordar la disminució de les desigualtats des de tots els eixos de dominació és una qüestió en la qual es dirimeix la supervivència en condicions dignes de cada vegada més persones.

Hi ha sectors de població, privilegiats, que construeixen el seu "estar fora de perill" a costa d'altres persones i d'altres territoris. Aquells subjectes que, emparats pel poder polític, militar i econòmic, sosté estils de vida malbaratadors a costa que d'altres siguin expulsats als marges de la vida o de la vida mateixa.

48. Veure <https://www.lavanguardia.com/vida/20190527/462504961574/estudio-dice-que-para-reducir-ca-lentamiento-hay-que-hacer-decrecer-economia.html> (darrera visita de 22 d'octubre de 2020).

49. Una bona revisió del negacionisme com estratègia la podem trobar a Oreskes, Conway (2018).

En termes de materials, l'economia és un joc de suma zero. La terra, les tones de minerals o l'aigua que alguns acaparen, ja no estan disponibles per a d'altres. Només cal veure com les insuficients mesures de protecció social aprovades i la simple amenaça de derogació de la reforma laboral són intolerables per a unes elits que, fa ja temps, han expulsat a part de la humanitat i a la resta d'éssers vius per tal de mantenir els seus privilegis.

És important, recordar, una altra vegada, que fins a arribar aquí, a cada fita, a cada punt de bifurcació s'ha pogut triar entre el fre i l'accelerador del desastre, i que sistemàticament s'ha triat accelerar sabent quins eren els riscos, quines podien ser les conseqüències, quins eren els potencials perjudicats, etc. I és important comprendre que en aquesta conjuntura d'emergències ecosocials s'haurà de seguir escollint, cada vegada amb menys marge de maniobra, entre l'accelerador i el fre. Si es continua actuant amb la mirada extraviada de la raó comptable, el resultat serà l'agreujament de les ferides, del dolor, la precarietat en tots els aspectes de l'existència, la violència i la mort.

Es diu que aquesta crisi, la del coronavirus, ens ha fet reflexionar sobre els nostres estils de vida. Segurament ha estat així, però això no garanteix en si mateix torçar el rumb que porta al col·lapse de la nostra civilització. Només amb un fort moviment i pressió social podem transformar les prioritats que orienten les polítiques.

Creiem que una anàlisi material ecofeminista pot ajudar a repensar què significa estar fora de perill, què és una societat que refugia, com construïm espais segurs. La qüestió central és fer-se càrrec dels límits i la vulnerabilitat d'allò que és viu. En aquest sentit, és interessant l'aportació que realitza Kate Raworth en el seu llibre *Economia del Donut* en assenyalar que els éssers humans tenim un sòl mínim de necessitats que garanteixen poder tenir una vida digna i també un sostre ecològic que no és raonable superar si no volem córrer importants riscos ecològics. Entre aquest sostre ecològic - marcat pels nous límits planetaris als quals al·ludíem anteriorment - i aquest sòl mínim de necessitats - de refugi, alimentació, afecte, seguretat o participació - hi ha un espai en el qual és possible construir vida segura per a tothom.

Des del nostre punt de vista, el metabolisme social desitjable és el que permet mantenir aquestes necessitats cobertes sense sobrepassar la biocapacitat de la Terra. I a més s'ha de poder mantenir en el temps. Amb els límits superats i en un entorn de desigualtats creixents en tots els eixos de dominació - classe, gènere, ètnia - és obvi que la tasca pendent en els plànols teòrics, conceptuals, tècnics, polítics i culturals és ingent.

Les opcions de reconstrucció post-COVID 19 justes i coherents amb la situació d'emergència civilitzatòria, han d'apuntalar-se en tres eixos. El primer d'ells és el principi de suficiència. En un planeta translimitat és fonamental aprendre a viure amb el que sigui suficient, i suficient és allò que permet mantenir condicions de vida dignes. Això suposa que moltes persones encara han d'accedir a l'habitatge, energia o alimentació sana que necessiten, però suposa que moltes altres adoptem estils de vida més austers en el material. El segon, és el principi de repartiment de la riquesa i de les obligacions de cuidar.

I el tercer és la reorganització de la política i l'economia al voltant de les cures i del comú com a principis polítics.

No hi ha receptes mecàniques per construir sistemes resilents, però alguns dels aspectes que ajudarien serien: conèixer la realitat i mirar-la cara a cara, impulsar la transformació planificada del metabolisme social per tal de reduir la petjada ecològica, la pèrdua de biodiversitat i les emissions de gasos d'efecte hivernacle, i fer-ho de forma justa i democràtica, teixint aliances entre l'institucional i les dinàmiques socials autoorganitzades.

Caminar cap a una nova forma d'organitzar la vida en comú

Engagar un projecte centrat en el manteniment de la vida implica construir cohesió i un moviment que tingui la democràcia radical i el poder compartit i des de baix com a pilars. Sense, per descomptat, aspirar a esgotar les línies de reflexió i treball que caldria emprendre, ens atrevim a esbossar-ne algunes que ens semblen fonamentals en relació amb la temàtica abordada en aquest text⁵⁰:

- Iniciar un procés que permeti redefinir un marc organitzador orientat per la justícia, la sostenibilitat i la dignitat de totes les formes de vida. Aquest marc hauria de convertir-se en una potencial base per a un canvi jurídic i institucional que protegeixi els béns comuns (aigua, terra fèrtil, energia, etc.), garantint la seva conservació i l'accés universal als mateixos mitjançant el control públic, tenint en compte que a l'hora de parlar de control públic no ens referim a la mera estatalització.
- Protegir les condicions de vida de totes les persones, establint polítiques socials que garanteixin la cobertura de les seves necessitats mínimes. Parlem de la necessitat d'implantar iniciatives com la renda bàsica o les que fan referència al treball - socialment necessari - garantit. Assegurar l'accés als serveis i béns que garanteixen una vida bona com poden ser un habitatge adequat, educació, salut, cures i atenció a la dependència, atenció digna a la diversitat funcional, aliments de qualitat, aigua i energia, informació veraç i de qualitat, a tenir un medi ambient net i sa i la capacitat de participació i decisió. En aquest sentit, l'acollida i solidaritat amb les poblacions migrants, el treball intens en les tasques de rescat i cura de les persones refugiades, el tancament dels CIE i la fi de les devolucions en calent i els vols de deportació són qüestions fonamentals.
- Garantir un tracte digne, respecte i drets a totes les formes de vida.
- Establir un pla d'emergència que reorienti i democratitzi el metabolisme econòmic, transformant-lo en un model d'economia social, feminista i ecolò-

50. Aquestes línies de treball es troben desenvolupades en el ja esmentat llibre "La Gran Encrucijada", que és fruit del treball del *Foro de Transiciones*, un grup de reflexió i estudi sobre les necessàries i urgents transicions ecosocials (Padilla, Herrero i Torrero: 2016).

gica, centrada en el bé comú i no en l'acumulació de plusvàlua monetària; que posi en el centre dels processos de sostenibilitat de la vida i garanteixi l'equitat social. Aquesta planificació econòmica hauria d'estar basada en la reducció dràstica de l'esfera material de sistema econòmic: transformació dels sistemes alimentaris (amb un decreixement de la producció i consum de proteïna animal, sobretot d'origen industrial), canvi dels models urbans, de transport i de gestió de residus, relocalització de l'economia i estímul de la producció i comercialització properes.

- Establiment de polítiques de territoris i temps coherents i sostenibles amb la sostenibilitat de la vida. Per a això, cal actuar sobre els principals impulsors directes del canvi ecològic, contribuir a la preservació dels sistemes i cicles naturals clau en marcs temporals congruents amb els objectius generals apuntats. Això requereix centrar els esforços en una sèrie de fronts concrets: 1) el control del procés urbanitzador i d'ocupació de terra - tant en el medi urbà com en el rural; 2) la mitigació i adaptació al canvi climàtic; 3) la correcció de la sobreexplotació dels ecosistemes i els seus serveis ambientals; 4) el reforçament de la legislació i les regulacions per reduir la contaminació i les alteracions en els cicles biogeoquímics; 5) les iniciatives per enfrontar l'expansió de les espècies invasores; i 6) multiplicar els mesures per reduir els incendis.
- Transformar els sistemes de comptabilitat nacional, per complementar l'insuficient i limitat Producte Interior Brut amb un conjunt d'indicadors multicriteri que permetin avaluar de forma integral l'evolució de l'economia, tant en termes d'ecodependència, com d'interdependència.
- Implantar una estratègia d'adaptació i mitigació del canvi climàtic capaç de garantir una reducció de gasos d'efecte hivernacle coherent amb la magnitud del problema i la protecció de les persones, altres espècies i els ecosistemes. L'acció combinada sobre el binomi energia-canvi climàtic exigiria: 1) l'establiment de límits de consum energètic i impacte climàtic; 2) l'aposta per l'estalvi, l'ecoeficiència i la implementació de fons d'energies renovables en sectors clau de l'oferta i de la demanda; 3) l'adaptació al canvi climàtic; i 4) la redefinició del sistema de fiscalitat, que hauria de virar des del factor treball cap a gravar el consum d'energia fòssil i les emissions de gasos d'efecte hivernacle.
- Assegurar el cicle excepcional d'inversions públiques i privades requerides per transformar el sistema econòmic en poques dècades. Això implica la creació d'una banca pública no especulativa i centrada a possibilitar la transició i la capacitat de mobilitzar recursos privats.
- Si tenim béns comuns limitats i decreixents, l'única possibilitat de justícia és la distribució equitativa en l'accés a la riquesa. Lluitar contra la pobresa és lluitar contra l'acumulació de la riquesa. Per això cal afrontar una reforma fiscal que, amb criteris redistributius, enforteixi la capacitat d'acció i concertació pública. Només unes institucions públiques sanejades democràticament, amb fort suport ciutadà i amb recursos suficients, tindrien la legitimitat i la capacitat d'afrontar un cicle tan excepcional i contribuir a evitar una catàstrofe energètica i climàtica. En tot cas, les grans línies d'una

imprescindible reforma fiscal amb forta empremta redistributiva passen per: 1) incrementar la recaptació fiscal (i els sistemes de control social sobre la despesa); 2) augmentar sensiblement les aportacions per renda, patrimoni i successions de les grans fortunes i per beneficis de les grans empreses; 3) reconsiderar a fons les exempcions fiscals; 4) enfortir la pressió impositiva sobre certes transaccions financeres (especialment les més especulatives); 5) desplegar de manera progressiva i a fons la fiscalitat ecològica; i 6) lluitar efectivament contra el frau i els paradisos fiscals.

- Visibilitzar i reconèixer el valor i la dignitat de la feina domèstica i de cures; que es realitzi en condicions de coresponsabilitat i sigui assumida com una responsabilitat de tots i totes, de la societat i de l'Estat. Quan els treballs domèstics i de cures surten al mercat, garantir condicions laborals justes per a les treballadores de la llar i clàusules socials de contractació en els serveis públics.
- Afavorir la democratització i descentralització empresarial i territorial del sistema econòmic en la línia de les propostes de l'Economia Social i Solidària. Igualment, s'haurà d'impulsar l'economia i l'ocupació local, especialment les activitats responsables orientades a la creació d'activitat / ocupació, al bé comú i la sostenibilitat. Donar suport a les activitats econòmiques d'escala municipal, distrital i de barri. Encoratjar i protegir les iniciatives ciutadanes que s'orienten a la transició ecològica i social: cooperatives energètiques, de consum agroecològic, reciclatge, restauració ecològica, etc. Establir aliances públic-comunitàries amb els moviments socials i organitzacions de la societat civil. Facilitar la seva tasca de sensibilització i organització d'iniciatives autoorganitzades que funcionin com a laboratoris d'experiències i involucrin la societat organitzada en el procés de transició.
- Reorientació de la tecnociència, de manera que la R+D+I s'adreci a resoldre els problemes més greus i urgents que afecten la societat i els sistemes vius.
- Engagar un procés d'educació, sensibilització i alfabetització ecològica en totes les etapes de la vida, que arribi al conjunt de la població, des de les institucions, fins a les escoles, els barris i pobles, orientat a l'adopció del principi de suficiència i la cooperació com aprenentatges bàsics per a la supervivència.
- Garantir el dret a una informació rigorosa i veraç.
- Promoure l'emergència de relats culturals i imaginaris socials emancipatoris que encara no disposen de la força suficient per a constituir-se en conviccions socials majoritàries, “poder des de baix”, que orienten les accions cap a la sostenibilitat. Al costat dels circuits de producció cultural més institucionals, les polítiques públiques haurien d'afavorir els “comuns creatius” i incentivar espais de creació autogestionats, donar suport experiències associatives, petites productores musicals o audiovisuals i, en general, obrir vies per a la participació ciutadana en la producció cultural entesa com a dret, tot això enfocat vers el canvi del sentit comú hegemònic. El gran repte seria ajudar a generar horitzons de desig que siguin compatibles amb la realitat material a la qual ens confronti la crisi ecològica.

No falten propostes o línies de treball a explorar i seguir. Sobretot, necessitem una important disputa de les hegemonies culturals i polítiques. En l'objectiu d'assolir aquesta transformació ens juguem ni més ni menys que la supervivència digna.

Hi ha condicions perquè emergeixi un moviment al voltant de la cura, el fre, la precaució, la contenció, el diàleg, la desobediència, el repartiment i justícia? És possible apostar per eines polítiques, econòmiques i culturals que, més enllà de l'oportunitat o el càlcul, afrontin l'emergència civilitzadora i sanitària des de la resiliència? Jo crec que sí i en qualsevol cas crec hem d'involucrar-nos en la construcció de les alternatives, independentment de si ens donen o no permís per construir-les. Senyals que orienten el camí i ens porten al camp de la salut com un espai integral des del qual recompondre llaços trencats amb la natura i entre les persones.

Bibliografia

- Buxton, N (2018), El puño escondido: cambio climático, capitalismo y ejército. Transnational Institute. Disponible a <https://www.tni.org/en/node/24428>
- Hernández, J. (2014), "El TTIP y la arquitectura de la impunidad", La Marea, disponible a <https://www.lamarea.com/2014/12/12/el-ttip-y-la-arquitectura-de-la-impunidad/>
- Naredo J. M. (2006), Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas. Madrid, Siglo XXI.
- ONU (2016). United Nations Development Programme. Human Development Report 2016, Disponible a http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf
- ONU (2017). United Nations International Children's Emergency Fund. Estado Mundial de la Infancia, UNICEF.
- Oreskes, N., Conway, E. (2018), Mercaderes de la Duda. Madrid, Capitán Swing.
- Padilla, J., Gullón P. (2020), Epidemiocracia. Madrid, Capitán Swing.
- Parenti, Ch. (2017), "La convergencia catastrófica: militarismo, neoliberalismo y cambio climático", a Buxton, N., Hayes, B., (eds.), Cambio Climático S.A., Madrid, Fuhem Ecosocial (pp. 49-68).
- Prats, F., Herrero, Y., Torrego, A. (2016), La Gran Encrucijada, Madrid, Libros en Acción.
- Sassen, S. (2015), Expulsiones. Brutalidad y complejidad en la economía global, Buenos Aires, Katz.
- Solá, O. (2012), Desplazados Ambientales. Una nueva realidad. Bilbao, Cuadernos Deusto de Derechos Humanos n.º 66, Universidad de Deusto.

Survival (2009), La verdad más incómoda de todas. El cambio climático y los pueblos indígenas. Informe de Survival International Disponible a https://assets.survivalinternational.org/documents/134/Survival_Informe_Cambio_Climatico.pdf

Svampa, M. (2013), “Consenso de los Commodities y lenguajes de valoración en América Latina”, Nueva Sociedad, n° 244, marzo-abril. Disponible a <https://nuso.org/articulo/consenso-de-los-commodities-y-lenguajes-de-valoracion-en-america-latina/>